

HOE HOUDEN WE OOK DE SLIMSTEN BIJ DE LES?

EEN CASE STUDY OVER DE BEHOEFTE VAN
ONDERBOUWLEERLINGEN IN STRUCTUREEL UITDAGEND
ONDERWIJS OP HET WILLEM LODEWIJK GYMNASIUM TE
GRONINGEN.

STUDENT: ANNE GMELIG (S1585436)

BEGELEIDER: DRS. ELS VAN ROOIJ

TWEEDE BEGELEIDER: DR. ELLEN JANSEN

MASTER LVHO - RIJKSUNIVERSITEIT GRONINGEN

JULI 2014

INHOUD

---

1. Introductie	3
1.1 Inleiding	3
1.2 Doel van dit onderzoek	3
1.3 Onderzoeksvragen	4
1.4 Relevantie van dit onderzoek	4
2. Achtergronden	5
2.1 Begaafdheid	5
2.2 Begaafdenonderwijs; De ontwikkeling ervan in Nederland, en wat daarbij centraal staat	6
3. Methode	8
3.1 Instrument	8
3.2 Steekproef	8
3.3 Procedure dataverzameling	9
3.4 Analyse van de data	9
4. Resultaten van het onderzoek	10
4.1 Extra uitdaging binnen de lessen	10
4.2 Extra uitdaging buiten de lessen	13
5. Conclusies en adviezen, discussie en aanbevelingen	17
5.1 Conclusies	17
5.2 Adviezen voor de school	18
5.3 Discussie van de resultaten en aanbevelingen voor verder onderzoek	19
6. Bibliografie	21
Bijlage 1: de leerlingenquête	22
Bijlage 2: de docentenvragenlijst	27

1. Introductie

1.1. Inleiding

In 2012 constateerde de Onderwijsraad, een onafhankelijk adviescollege van de regering, dat er in Nederland relatief weinig excellent presterende leerlingen zijn. Dat is een opvallend feit: ten eerste heeft circa 2,5% van de Nederlandse leerlingen een IQ hoger dan 130, en ten tweede heeft een nog veel groter percentage van hen duidelijk de potentie om uit te blinken in één of meer schoolvakken. (Steenbergen, N. en Boers-Müller, A, 2013). Als deze talenten onvoldoende tot ontwikkeling kunnen komen –door ontbreken van ondersteuning op school en/of thuis- dan is dat een gemis voor de samenleving, alsook voor de leerling zelf. Het is van groot belang extra uitdagingen te bieden aan een leerling die meer wil en kan, en wel om een heel scala aan redenen; het scheppen van mogelijkheden tot verdieping en verbreding op bepaalde gebieden is daar maar één van. Te denken valt immers ook aan het voorkómen van verveling door een gebrek aan uitdaging, wat weer kan leiden tot gedrags- en andere moeilijkheden op school of thuis.

Aandacht voor leerlingen die juist aan de ‘onderkant’ van het gemiddelde hangen was er al langer, maar steeds meer is de trend te zien dat ook de leerling die juist meer kan en wil op school, maatwerk nodig heeft om zijn/haar talent tot volledige ontwikkeling te kunnen laten komen en daarmee mogelijke bijkomende problematiek te omzeilen (Malherbe, 2005).

In 2005 is er in opdracht van de Stichting Leerplan Ontwikkeling een onderzoek gedaan naar onderwijs voor begaafde leerlingen. In de inleiding van dit onderzoek wordt een artikel van de Onderwijsraad uit datzelfde jaar aangehaald, waarin staat: ‘De prioriteit dient te liggen bij investeringen in de leraar en wat betreft leerlingen en studenten, bij investeringen in zowel de onderkant als de bovenkant van de verschillende onderwijstypen. Het onderwijs moet meer maatwerk bieden, niet alleen door aan te sluiten bij verschillen in leerstijlen, interesses, enzovoort, maar ook nadrukkelijk bij verschillen in niveau’. Dit onderzoek gaat over dit maatwerk voor leerlingen die meer willen en kunnen.

1.2 Doel van dit onderzoek

Dit onderzoek richt zich specifiek op het in kaart brengen van de behoeften en wensen van begaafde leerlingen binnen een middelbare school. Het kan gezien worden als een ‘case study’ van het Willem Lodewijk Gymnasium (hierna te noemen WLJG) te Groningen. Deze school telt een relatief groot aantal leerlingen dat begaafd is en behoefte zouden kunnen hebben aan meer uitdaging naast het reguliere en verplichte onderwijsaanbod.

De school heeft de afgelopen 5 jaar steeds meer mogelijkheden geschapen voor zulke uitdagingen en aantrekkelijk te zijn voor toptalent, met name in de bovenbouw. Te noemen is een breed pakket aan keuzeactiviteiten binnen de school, ruime mogelijkheden om extra vakken te kiezen, en deelname aan projecten, excursies, en Olympiades (*Op zoek naar talent –Expeditie Durven, delen, doen, 2011*).

In de onderbouw is er minder gaande op dit front. Er bestaan zogenaamde ‘Verbredings- en Verdiepingsuren’: vakoverstijgende modules die de leerlingen verplicht moeten volgen in de eerste twee leerjaren maar waar wel keuzemogelijkheden in zijn. De leerlingen vinden het een leuke en nuttige afwisseling en de docenten zien leeropbrengsten. Deze verbredings- en verdiepingsuren zullen zeker voorzien in een behoefte aan extra uitdaging voor sommige leerlingen, echter ze horen bij de reguliere verplichte lessen. Uit gesprekken met verschillende docenten blijkt dat er binnen de school zeker animo is om in de toekomst een meer structureel programma voor uitblinkers te kunnen aanbieden ook aan de onderbouwleerlingen.

Dit onderzoek probeert in kaart te brengen wat de behoeften en wensen zijn die leven bij de onderbouwleerlingen van het WLG, ten aanzien van extra onderwijs-uitdagingen naast het reguliere en verplichte onderwijs. Hiermee kan een advies aan de school worden gegeven over hoe na te denken over het ontwikkelen van een programma, gebaseerd op de ideeën van de leerlingen zelf, opdat nog beter getoet kan worden gekomen aan hun behoeften en wensen.

1.3 Onderzoeksvragen

In dit onderzoek wordt geprobeerd antwoorden te vinden op de volgende hoofdvraag en de daarvan afgeleide deelvragen:

Hoofdvraag:

Op welke manier kan het Willem Lodewijk Gymnasium tegemoetkomen aan de wensen en behoeften van leerlingen die meer uitdaging zouden willen en aankunnen, naast het reguliere en verplichte onderwijsprogramma?

Deelvragen:

1. Bestaat er onder de huidige onderbouwleerlingen van het Willem Lodewijk Gymnasium de behoefte aan extra uitdaging binnen de huidige lessen en daarnaast ook buiten de lessen om; zo ja, welke behoeften zijn dit?
2. Welke inzet is er vanuit school nodig, wil er in deze behoeften worden voorzien?

1.4 Relevantie van dit onderzoek

Er is de laatste jaren steeds meer onderzoek gedaan naar onderwijs voor (hoog)begaafde leerlingen, met het in kaart brengen van hun wensen en behoeften. Het lijkt wetenschappelijk relevant om een dergelijk onderzoek te doen op een school waar nog geen programma met betrekking tot begaafdenonderwijs bestaat.

Omdat (hoog)begaafde leerlingen ook potentiële zorgleerlingen kunnen zijn, is het een goede zaak dat een school voldoende kennis op het gebied van begaafden(onderwijs) in huis heeft. 'Het adequaat begeleiden van hoogbegaafde leerlingen is niet alleen uitdagend en leuk voor docenten. Het is een investering in een goed leerklimaat' (Centrum voor Begaafdheidsonderzoek).

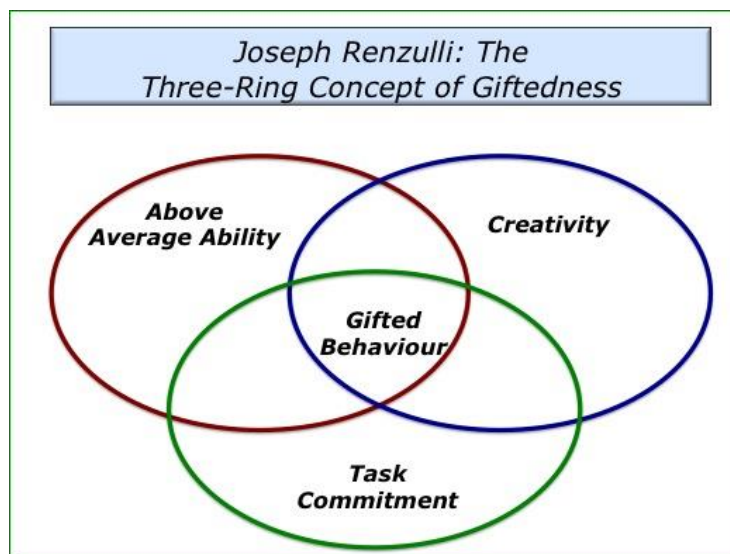
Tevens kan er gezegd worden dat er sprake is van een maatschappelijke relevantie, omdat deze data bij kunnen dragen aan het beeld van het huidige niveau en de wensen en behoeften met betrekking tot extra uitdaging in het hoogste niveau van voortgezet onderwijs in Nederland.

Ten slotte kan het voor de professionele ontwikkeling van beginnende docenten nuttig zijn om via onderzoek binnen hun opleiding de eerste stappen te zetten in de richting van een specialisatie, of dit nu vakgerelateerd is of sociaal-pedagogisch. Het geeft waardevolle inzichten waarmee zij zich gesterkt kunnen voelen in de veelzijdige rol die het docentschap met zich meebrengt.

2. Achtergronden

2.1 Begaafdheid

In de internationale literatuur wordt begaafdheid ‘giftedness’ genoemd. Joseph Renzulli is een Amerikaanse wetenschapper die veel onderzoek gedaan heeft naar begaafdheid. Hij ontwikkelde de ‘Three-Ring concept of Giftedness’¹ (figuur 1). In dit model komen de verschillende voorwaarden samen die bij overlap de voorwaarden vormen voor begaafdheid. Hij laat met deze figuur zien dat voor het laten zien van begaafd gedrag een persoon boven-gemiddelde kundigheid/vermogen moet bezitten en dat dit samen moet gaan met een mate van creativiteit (hiermee wordt de capaciteit bedoeld om divergent te kunnen denken (Malherbe, 2005) en de mate van toewijding aan een taak.

Figuur 1. *The Three-Ring Concept of Giftedness*, by Joseph Renzulli (bron: www.thestrengthsfoundation.org)

Franz Mönks, hoogleraar aan de Radbouduniversiteit van Nijmegen heeft aan het model van Renzulli later nog de actoren school, vrienden en gezin toegevoegd omdat hij het belang van deze ‘peers’ in de ondersteuning, stimulering of juist de afremming van de ontwikkeling van het begaafde kind, onmisbaar achtte. Hij breidde Renzulli’s model zo uit tot het zogenaamde Triadisch Interpendentiemodel (Mönks, 1995).

Er zijn anderen die net als Mönks de theorie van Renzulli uitbreiden. Zo is er onderzoek gedaan naar het indelen van begaafdheid in categorieën waarin een kind zich in verschillende mate kan ontwikkelen (Gardner’s ‘Multiple Intelligence’, 1995). Een andere focus van het onderzoek naar begaafdheid ligt bij het koppelen van een set elementen die aanwezig moeten zijn bij een kind (Hany, Haller, 2002 uit: Malherbe, 2005). Zij stellen dat begaafdheidsfactoren zoals de aanwezige intellectuele capaciteiten, leiden naar bovengemiddelde prestaties maar dat deze factoren wel beïnvloed worden door niet-cognitieve persoonlijkheidskenmerken zoals bijvoorbeeld motivatie en stressbestendigheid en ook door omgevingskenmerken zoals het klassenklimaat.

---

¹ Overigens wordt de vertaling van de term ‘giftedness’ vanuit de Engelstalige literatuur naar het Nederlands soms opgevat als ‘hoogbegaafdheid’, maar ook als begaafdheid, beide termen worden gebruikt. In dit achtergrondhoofdstuk is gekozen voor de vertaling naar ‘begaafdheid’ omdat dit onderzoek zich niet specifiek richt op hoogbegaafde kinderen maar op kinderen die wel meer uitdaging zouden willen en aankunnen.

2.2 Begaafdenonderwijs; De ontwikkeling ervan in Nederland, en wat daarbij centraal staat

Zoals al in hoofdstuk 1 werd gezegd, staat begaafdenonderwijs de laatste jaren steeds meer in de belangstelling. Dit komt grotendeels omdat er veel onderzoek naar wordt gedaan, met name door het gespecialiseerde Centrum voor Begaafdheids Onderzoek (CBO), verbonden aan de Radboud Universiteit in Nijmegen.

Het Ministerie van OC&W maakte in de laatste drie kabinetsperiodes dan ook meer onderzoek mogelijk, door geld vrij te maken voor deze ‘bovenkant’ van de Nederlandse scholierenpopulatie. Een bekend project is de Begaafdheidsprofielschool van het CPS-onderwijsontwikkeling en advies. Deze scholen specialiseren zich in de ondersteuning en begeleiding van begaafde leerlingen. In dit door het ministerie van OC&W gestimuleerde project is het de opzet om te komen tot een landelijk dekkend netwerk van Begaafdheidsprofielscholen voor het voortgezet onderwijs. In 2007 hebben de scholen die deelnemen aan het project zich verenigd in de vereniging BPS. (Brochure *Hoe maken wij het verschil – Begaafdheidsprofielscholen*. Een uitgave van het CPB Onderwijsontwikkeling en Advies, maart 2013).

Ook heeft OC&W de Stichting Leerplan Ontwikkeling de opdracht gegeven om voorbeeldlesmateriaal voor (hoog)begaafden te ontwikkelen, te testen en te implementeren in samenwerking met docenten. Ook worden er workshops door het SLO georganiseerd en handreikingen gemaakt voor docenten hoe zij hun onderwijs anders kunnen richten, toegepast op begaafde leerlingen. Voor deze Stichting deed de eerder genoemde Malherbe onder andere haar onderzoek ‘*Wat willen leerlingen die meer kunnen en willen? Onderzoek naar wensen en behoeften van 'hoog'begaafde leerlingen in de onderbouw en naar de organisatie van begaafdenonderwijs op verschillende scholen*’. In deze studie wordt omschreven wat de status van begaafdenonderwijs anno 2005 is. Malherbe heeft docenten en leerlingen geïnterviewd en ook enquêtes afgenomen onder leerlingen. Daarmee brengt ze veel meningen en visies over de wensen en behoeften betreffende begaafdenonderwijs aan het licht. Wat betreft de destijds door haar onderzochte scholen, is de toepassing van begaafdenonderwijs erg verschillend. Ditzelfde beeld is terug te zien als het beleid op de zogeheten ‘begaafdheidsprofielscholen’, onder de loep wordt genomen. Er bestaan allerlei verschillende toepassingen van dit begaafdenonderwijs waar deze scholen voor staan. Enkele genoemde voorbeelden zijn de V+ klas (VWO plus-klas), Technasiumafdeling, speciale cultuurprofielen en het bèta-excellentprogramma. (Malherbe, 2005).

Malherbe vergeleek eerdere onderzoeken over wat begaafde leerlingen willen en kunnen met elkaar en komt zo tot een overzicht van de 11 meest voorkomende kenmerken van lesmateriaal voor (hoog)begaafde leerlingen:

1. Hoge moeilijkheidsgraad
2. Interessante en uitdagende onderwerpen (aanbod van keuzemogelijkheden voor de leerling en niet alledaagse onderwerpen zodat er naar creatieve oplossingen gezocht dient te worden)
3. Open opdrachten (geeft de leerling veel vrijheid in plan van aanpak en oplossingen zoeken)
4. Echte problemen (aansluiting bij werkelijkheidsgetrouwe problemen, waardoor de leerling het maximale nut ziet van een oplossing zoeken)
5. Abstracte begrippen en generalisaties (complexere onderwerpen. Voorbeelden en tekeningen kunnen worden weggelaten omdat de leerling deze niet nodig heeft)
6. Nieuwe leerstof (nieuwe verrijkende stof aanbieden in plaats van meer van hetzelfde om de tijd in te vullen)

7. Onderzoekende houding (vaak zijn de reguliere opdrachten te voor de hand liggend. Doordat de leerling meer zelf moet 'uitvinden' zijn ze gemotiveerder.
8. Samenhang en verbanden (gericht integratie van kennis en kennisdomeinen teweeg te brengen. Vakoverstijgende opdrachten zijn daarom erg geschikt).
9. Zelfstandigheid/ samenwerken (Om de ontwikkeling van belangrijke vaardigheden als plannen, taak verdelen en discussiëren te stimuleren).
10. Variatie informatiebronnen
11. Metacognitieve vaardigheden (reflecteren op het eigen handelen)

Malherbe heeft onderzocht of de bovenstaande 11 punten die in de literatuur naar voren komen als belangrijk bij begaafdenonderwijs, ook uit haar steekproef naar voren komen. Zij vergelijkt haar uitkomsten met eerder werk door Pluymakers en Span (2001), Malherbe toetste een aantal vragen die Pluymakers en Span ook stelden, en kwam tot een aantal conclusies die veelal gelijk waren aan die van hen. In haar conclusie staat een zin die veel van haar resultaten samenvat met betrekking tot wat de begaafde leerling wil: 'het complexe ontdekken in alledaagse zaken'.
Samenvatend zijn haar conclusies:

Inhoud:

- Graag echte, concrete problemen oplossen, die in het dagelijks leven voorkomen; liefst actualiteit en/of eigen omgeving.
- Zelf iets ontdekken, onderzoeken, creëren of ontwerpen.
- Een zinvol en bruikbaar eindproduct leveren waarmee je eventueel echt een opdrachtgever of het publiek iets concreets kunt meegeven/laten zien.

Werkvorm:

- Heel graag samenwerken maar het liefst in tweetallen. In het geval van meer groepsleden wordt eigen keus van groepsgenoten op prijs gesteld.
- Vakoverstijgende projecten worden interessant gevonden.
- Veel zelfstandigheid in het maken van keuzes wordt erg belangrijk geacht.

Begeleiding:

- Eigen inbreng bij de formulering van de opdracht/het project wordt erg gewaardeerd.
- De docent wordt het liefst gezien als coach en 'sparringpartner' en minder als sturende, leidende kracht.
- Geen herhaling van uitleg; de docent is er om de opdracht te geven en op gang te helpen maar de leerling wil graag daarna zelf op onderzoek uit.
- Beoordeling waaruit de waardering van het gedane werk blijkt, wordt belangrijk gevonden (bijvoorbeeld in de vorm van een cijfer of certificaat).
- De leerlingen zijn geïnteresseerd in de uitkomst respectievelijk het product van het leren, en niet in het proces. Het benoemen van metacognitieve vaardigheden en het bijhouden van een logboek wordt daarom niet als zeer nuttig ervaren.

Afsluitend dient hier vermeld te worden dat het een primaire voorwaarde is, dat de docent het belang van differentiatie in zijn/haar klas inziet en bereid en capabel is om de lesstof op verschillende niveaus aan te bieden. (VanTassel-Baska, J. Stambaugh, T. 2010, de Boer et. al. 2013).

3. Methoden

3.1 Instrumenten

Om de onderzoeksvragen te beantwoorden is gekozen voor drie onderzoeks-instrumenten, *Ten eerste* is een enquête afgenomen onder de onderbouwleerlingen. De enquête, uitgewerkt op papier, bestaat uit twee delen, het eerste deel begint met zes stellingen met een schaalscore van 4: helemaal mee eens, een beetje mee eens, een beetje mee oneens en helemaal mee oneens (score 1 t/m 4). Vervolgens werden 4 meerkeuzevragen gesteld waar leerlingen van meerdere vakken kunnen aangeven of ze er iets extra's/iets moeilijkers voor zouden willen en kunnen doen. Het tweede dit deel van de enquête bestaat uit negen voorbeelden van de vorm en inhoud van extra werk met wederom twee soorten schaalscores, een over 'leuk lijken' en een over 'kunnen'. De enquête eindigt met een open vraag. (zie bijlage 1 voor de gehele enquête).

Er is voor gekozen om de gehele onderbouw van de school te enquêteren zodat er een zo betrouwbaar mogelijk beeld verschijnt van wat er in de onderbouw leeft onder de leerlingen en daarmee kan ook een goed onderbouwd advies aan de school worden gegeven.

Ten tweede is er een focus group georganiseerd. Deze bestond uit 13 deelnemers uit de drie verschillende jaarlagen. Deze kwalitatieve onderzoeksmethode is met opzet toegevoegd aan het kwantitatieve enquêteren, om een zo volledig mogelijk beeld te kunnen schetsen, de onderzoeksvragen betrouwbaarder te beantwoorden en de school een meer onderbouwd advies te kunnen geven. Uit een focus group kunnen uitspraken en ideeën van leerlingen naar voren komen die uit alleen een enquête niet naar voren zouden komen. Het gebruik van data uit een focus group heeft voor- en nadelen. De deelnemers in een groep kunnen elkaar aanvullen, een dialoog met elkaar aangaan en elkaar op nieuwe ideeën brengen. Echter er kunnen ook deelnemers 'ondergesneeuwd' worden door dominante deelnemers en zo kan er een enigszins gekleurde uitkomst ontstaan (Harding, 2013). Tijdens het houden van deze focus group is daar specifiek voor gewaakt.

Ten derde is er per e-mail een korte vragenlijst naar de mentoren van de onderbouwklassen (alle geënquêteerde klassen) gestuurd. Deze vragenlijst bestond uit vier vragen waar de respondenten open antwoord op konden geven. Omdat een van de doelen van dit onderzoek is om een advies te kunnen uitbrengen aan het WLG over een eventueel te vormen beleid voor begaafdenonderwijs is het noodzakelijk dat enkele docenten aan het woord komen over de huidige stand van zaken in hun lessen met betrekking tot differentiatie en de bereidheid om meer uitdagingen te kunnen aanbieden aan de begaafde leerling die meer wil.

3.2 Steekproef

De steekproef-enquête heeft een grootte van 382 cases. Dit is vrijwel de gehele onderbouw van het WLG (5 eerste klassen, 5 tweede klassen en 5 derde klassen). Alleen de op die dag niet aanwezige leerlingen hebben de enquête niet ingevuld. Van 216 van de 382 is het geslacht bekend; 91 meisjes en 125 jongens. Van 166 cases is het geslacht onbekend.

De verantwoording van deze steekproef ligt in het feit dat dit onderzoek echt een case-study van één school betreft. Bij de keuze van juist deze school valt te verwachten dat de leerlingpopulatie op het VWO en zeker op een categoriaal gymnasium zoals het WLG, waar Latijn en Grieks als verplichte extra vakken worden gegeven, grotendeels behoort tot de 16% begaafde leerlingen in het voortgezet onderwijs in Nederland (Landelijk Informatiepunt Hoogbegaafdheid, SLO, 2010). Dat is nog waarschijnlijker omdat het WLG aan de poort selecteert op hoge citoscores, vanwege het grote aantal jaarlijkse nieuwe aanmeldingen.

De focus group bestond, zoals in paragraaf 3.1 vermeld, uit 13 leerlingen, 11 meisjes en 2 jongens. Dat waren er 5 uit de eerste klas, 5 uit de tweede klas en 3 uit de derde klas. Hier was ik afhankelijk

van de respons die ik zou krijgen op mijn oproep tot deelname. De focus group is gevormd uit leerlingen die in de enquête lieten weten, het leuk te vinden om mee te denken over het onderwerp van dit onderzoek. Er zijn 38 leerlingen per mail benaderd hier over (zij hadden aangegeven het leuk te vinden mee te willen denken), waar er 18 van positief hebben geantwoord en waarvan er uiteindelijk 13 daadwerkelijk bij de focus group-bijeenkomst aanwezig zijn geweest. De verantwoording van het feit dat dit aantal voor een focus group aan de hoge kant is, ligt in het feit dat het roostertechnisch op dat moment moeilijk zou worden om de groep op te splitsen.

De vragenlijst voor de docenten is alleen naar de 15 mentoren van de onderbouwklassen gestuurd. Hier zijn drie redenen voor; *ten eerste* waren deze 15 docenten al op de hoogte van dit onderzoek omdat tijdens hun mentor-uur de enquête was afgenomen; *ten tweede* vormen zij een representatieve groep docenten van het WLG, gezien de verschillen in vakken die zij geven, aantal jaren ervaring voor de klas en expertise op andere onderwijskundige gebieden. Het ging hier om 8 vrouwen en 7 mannen, die tezamen zorgdragen voor alfa-, bèta- en gammavakken. Hun onderwijservaringsduur varieert tussen de 2 jaar en 35 jaar, en meerdere leden van deze groep hebben ervaring als schoolbestuurder of zorgcoördinator); en *ten derde* zou een enquêtering van het gehele docentencorps een nieuw en ander onderzoek inhouden. Zes docenten hebben de vragenlijst beantwoord. Dat aantal is vermoedelijk laag omdat tijdens het dataverzamelen een toetsweek viel, die docenten nu eenmaal veel extra werk bezorgt.

3.3 Procedure dataverzameling

De enquêtes zijn klassikaal, op papier, en anoniem afgenomen, meestal tijdens mentorlessen. Alle enquêtes zijn afgenomen in dezelfde week en op een relatief rustig moment, namelijk twee weken na de meivakantie. Het invullen van de enquête kostte de snelste leerlingen circa 3 minuten en de langzaamste circa 10 minuten. Het grootste deel van de leerlingen deed er 5 a 6 minuten over. De focus group is twee weken na het afnemen van de enquête gehouden op een woensdagmiddag tijdens het 7^e lesuur, en duurde een klein uur. Na een korte introductie over het waarom, de werking en het doel van een focus group, gaf ik een open inleiding over extra uitdagingen binnen de huidige lessen en buiten de lessen om. Helemaal open gelaten werd, of de leerlingen hier ideeën over hadden. De dialoog kwam vervolgens vanzelf los en verliep, naar het geleek, heel natuurlijk. Vanwege de grootte van de groep heb ik er extra aandacht aan besteed dat iedereen aan het woord kwam, ook zij die van nature terughoudend waren in het meepraten in een groep. De vragenlijst voor docenten is 3 weken na het afnemen van de enquête verstuurd. De docenten hadden 9 dagen de tijd om te antwoorden op de vragenlijst. Degenen die geantwoord hebben, hebben dat allen per e-mail gedaan.

3.4 Analyse van de data

De data van de enquête zijn in het computerprogramma SPSS ingevoerd. Via het instrument 'descriptive statistics' -beschrijvende statistiek-, worden de data geanalyseerd. Tijdens de focus group inventariseerde ik de ideeën, vatte ze samen, en formuleerde conclusies, om te controleren wat de boodschap van de verschillende leerlingen was. Aan de hand van die notulen die ik tijdens de bijeenkomst maakte, wil ik resultaten van de focus group koppelen aan die uit de enquête. Ook zaken die niet uit de enquête naar voren kwamen maar waar wel in de focus group over gesproken is, zal ik beschrijven in het resultatenhoofdstuk. Ten slotte kunnen de antwoorden die ik heb teruggekregen op de docentenvragenlijst een aanvulling vormen op soms opvallende enquêteresultaten.

4. Resultaten

In dit hoofdstuk worden de resultaten van de drie onderzoeksmethoden besproken. Om antwoord te kunnen geven op de eerste deelvraag van dit onderzoek worden in de eerste paragraaf de uitkomsten van het eerste gedeelte van de leerlingenquête weergegeven, aangevuld met resultaten die uit de focusgroep en/of de docentenvragenlijst naar voren kwamen. Vervolgens wordt er in de tweede paragraaf hetzelfde gedaan maar dan specifiek met betrekking tot extra uitdaging buiten de lessen om. In bijlage 1 is de afgenomen enquête terug te vinden.

4.1. Extra uitdaging binnen de lessen

Het begin van de enquête werd gevormd door 6 stellingen om een beeld te krijgen van hoe de leerlingen de lessen op dit moment ervaren. In de onderstaande tabel zijn de resultaten van de antwoorden te zien. De antwoordmogelijkheden ‘helemaal mee eens’ en ‘een beetje mee eens’ zijn samen opgeteld.

Stelling:	Mee eens:
<i>De meeste lessen zijn gemakkelijk</i>	54,9%
<i>Leerjaar 1</i>	58,3%
<i>Leerjaar 2</i>	52,0%
<i>Leerjaar 3</i>	54,2%
<i>Ik verveel me vaak in de les, omdat het te gemakkelijk is</i>	23,3%
<i>Leerjaar 1</i>	23,1%
<i>Leerjaar 2</i>	26,0%
<i>Leerjaar 3</i>	20,8%
<i>In de les doen we opdrachten waar je echt je best voor moet doen</i>	72,5%
<i>Leerjaar 1</i>	77,7%
<i>Leerjaar 2</i>	62,6%
<i>Leerjaar 3</i>	76,6%
<i>In de les moeten we vaak moeilijke opdrachten doen</i>	51,6%
<i>Leerjaar 1</i>	47,5%
<i>Leerjaar 2</i>	55,3%
<i>Leerjaar 3</i>	52,5%
<i>Het lijkt me fijn als je zelf mag kiezen of je een moeilijkere opdracht wilt doen</i>	78,7%
<i>Leerjaar 1</i>	75,6%
<i>Leerjaar 2</i>	77,2%
<i>Leerjaar 3</i>	84,2%
<i>Als ik zelf mag kiezen wat voor opdracht ik binnen de les mag doen, doe ik beter mijn best</i>	77,0%
<i>Leerjaar 1</i>	71,9%
<i>Leerjaar 2</i>	78,9%
<i>Leerjaar 3</i>	80,8%

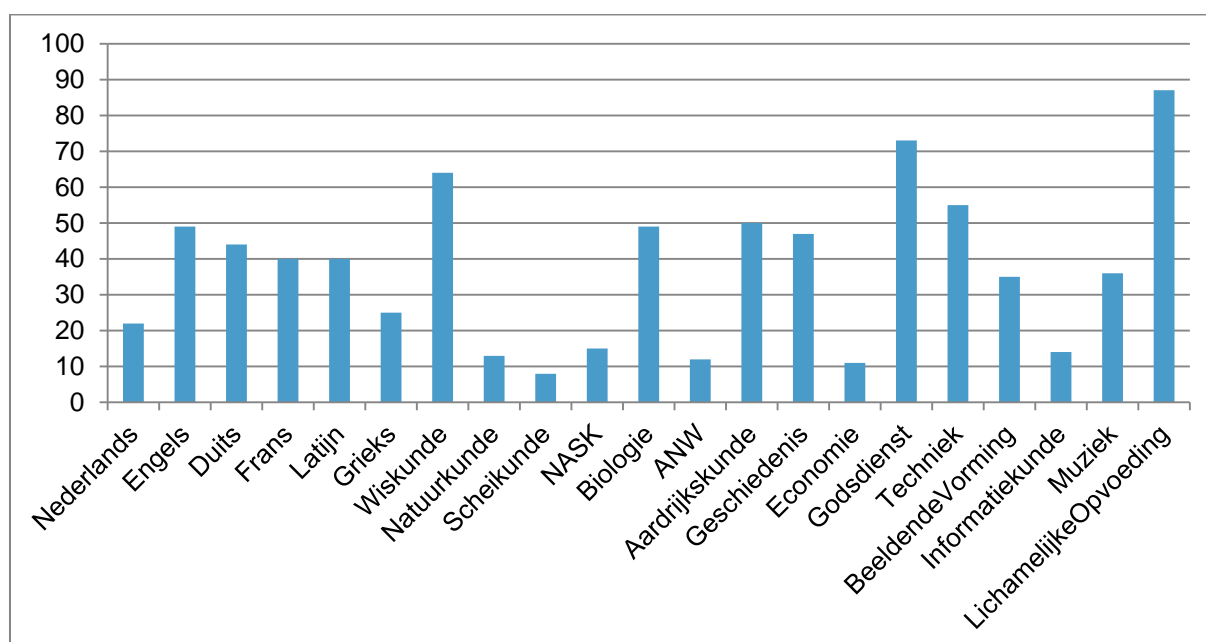
Tabel 1: Resultaten stellingen over de lessen zelf en waar de leerlingen zich in de lessen op dit moment mee bezig houden, totaal en uitgesplitst in leerjaren.

Na deze stellingen werd er in de enquête de vraag gesteld: ‘Zijn er vakken die je nu gemakkelijk vindt en waar je best wat meer uitdagender opdrachten voor zou willen doen in de les?’ Op die vraag antwoordt 62,6% met ‘ja’. Tussen jongens en meisjes was hier nauwelijks verschil; maar 1%. De verschillen hier in tussen de jaarlagen zijn in tabel 2 te zien.

‘Zijn er vakken die je nu gemakkelijk vindt en waar je best wat meer uitdagendere opdrachten voor zou willen doen in de les?’	‘Ja’
Leerjaar 1	66,2%
Leerjaar 2	68,3%
Leerjaar 3	52,5%
Totaal (gemiddeld)	62,6%

Tabel 2: uitkomsten op de vraag ‘Zijn er vakken die je nu gemakkelijk vindt en waar je best wat meer uitdagender opdrachten voor zou willen doen in de les?’

Daarna is er geïnventariseerd om welke vakken dit zou gaan. In figuur 2 is hier de uitkomst van te zien en in tabel 3 de top 3 (aantal keren aangekruist) per leerjaar.

Figuur 2 – ‘Voor welke vakken zou je dit (meer uitdagendere opdrachten in de les) wel zien zitten?’ – Gemiddelden van de drie jaarlagen.

x-as: de keuzes van de schoolvakken die de leerling kon aankruisen (meer dan 1 antwoord mogelijk). y-as: absolute aantallen leerlingen die dit vak aangekruist hebben in de enquête. De top 3 wordt gevormd (in volgorde van meest gekozen) door de vakken: Lichamelijke Opvoeding (87x), Godsdienst (73x) en Wiskunde (62x).

uitgesplitst per leerjaar	Top 3 vaakstgenoemde vakken		
	1	2	3
Leerjaar 1	L.O. (35x)	Wiskunde (27x)	Muziek (25x)
Leerjaar 2	Godsdienst (32x)	L.O. (31x)	Techniek (27x)
Leerjaar 3	Godsdienst (22x)	L.O. (21x)	Aardrijkskunde (21x)

Tabel 3: Top 3 vaakst aangekruiste vakken waarvoor de leerlingen meer uitdagendere opdrachten zouden willen doen in de les, uitgesplitst per leerjaar. Het getal tussen haakjes is het aantal keer dat het vak aangekruist is.

De drie minst-populaire vakken om iets extra's binnen de huidige lessen voor te doen zijn: Scheikunde (8x), Natuurkunde (11x) en Economie (13x). Dit zou verschillende dingen kunnen betekenen (te moeilijk of al veel differentiatie aanwezig in de lessen, dus weinig behoefte eraan), ware het niet dat dit wél de drie vakken zijn die pas in de derde klas gegeven worden en daardoor vanzelfsprekend ook minder genoemd zijn door de gehele doelgroep. Van de vakken die wél in alle drie de leerjaren gegeven worden, scoort Nederlands het laagst (22x) op gewenste extra's.

De meest opvallende punten die naar voren komen zijn;

- Er kan opgemaakt worden dat het gemakkelijk zijn van de lessen niet automatisch betekent dat hetzelfde aantal leerlingen zich ook verveelt in de lessen. Het lijkt erop dat een groot deel van de leerlingen de lessen wel gemakkelijk vindt maar dat ze zich ook uitgedaagd voelen door opdrachten waar ze hun best voor moeten doen.
- Naarmate de leerlingen ouder worden vinden ze hun lessen iets minder gemakkelijk en vervelen zich iets minder in de les. Al is het opvallend dat bij stelling 2 en 3 juist de tweede klas anders scoort wat dat betreft dan klas 1 en 3 (ze vervelen zich iets sneller en vinden minder vaak dat ze opdrachten moeten doen waar ze echt hun best voor moeten doen).
- Het thema keuzevrijheid in opdrachten doen (de laatste twee stellingen) wordt belangrijk geacht. Dit hebben de leerlingen liever dan een volledig door de docent verzonden opdracht. Dit is een punt dat ook sterk naar voren kwam in de focus group. Daar meenden de deelnemers echter ook dat niet alle leerlingen deze verantwoordelijkheid aankunnen. Meerdere deelnemers gaven aan dat bijvoorbeeld leerlingen die best moeilijker opdrachten zouden aankunnen en misschien ook wel zouden willen, wellicht toch voor een simpeler opdracht kiezen om er toch maar snel af te zijn, mogelijk ook onder druk van klasgenoten.
- Bijna twee derde van de onderbouwleerlingen zou wel uitdagender opdrachten in de lessen willen doen.
- Lichamelijke Opvoeding komt in de top 3 meest genoemde vakken voor bij alle drie de leerjaren.
- In de focus group kwam duidelijk naar voren hoe belangrijk de rol van de leraar is. De ene leraar varieert veel meer in werkvormen dan de andere leraar. Juist vakken waarvan je het 'niet verwacht' kunnen toch als gevarieerd ervaren worden omdat de leraar daar zijn/haar best voor doet. Hier werd Duits als voorbeeld gegeven omdat de leraar erg varieert in werkvormen. Dat werd als positief ervaren omdat dan niet elke les hetzelfde is. Andersom werkt het ook zo; vakken waar vanwege de vakinhoud wel veel potentie voor gevarieerde werkvormen is, kunnen als 'erg saai' worden ervaren omdat er altijd op dezelfde manier gewerkt wordt. Hier werd geschiedenis als voorbeeld gegeven door enkele leerlingen.

Enkele ideeën die in de focus group naar voren kwamen voor meer differentiatie in de les:

- De leraar deelt de klas in verschillende groepen in waarin je wel mee mag denken over de groep waarin je zit. Zo kan je soms bij een makkelijke groep zitten en soms bij een moeilijke groep.
- Leerlingen die goed zijn in een vak helpen de zwakkere leerlingen.
- Als je goed bent in een vak de mogelijkheid kunnen hebben om een moeilijker opdracht bij de leraar te halen als deze dat aanbiedt.

Een idee vanuit de leerlingen zelf, dat aan het einde van de dialoog brede instemming kreeg, vind ik van belang om hier te noemen:

Voor alle vakken zou het leuker zijn als proefwerken meer afgewisseld zouden worden met het doen van een project. De deelnemers vonden dat het doen van een project vele voordelen heeft:

-je kan meer van jezelf laten zien,

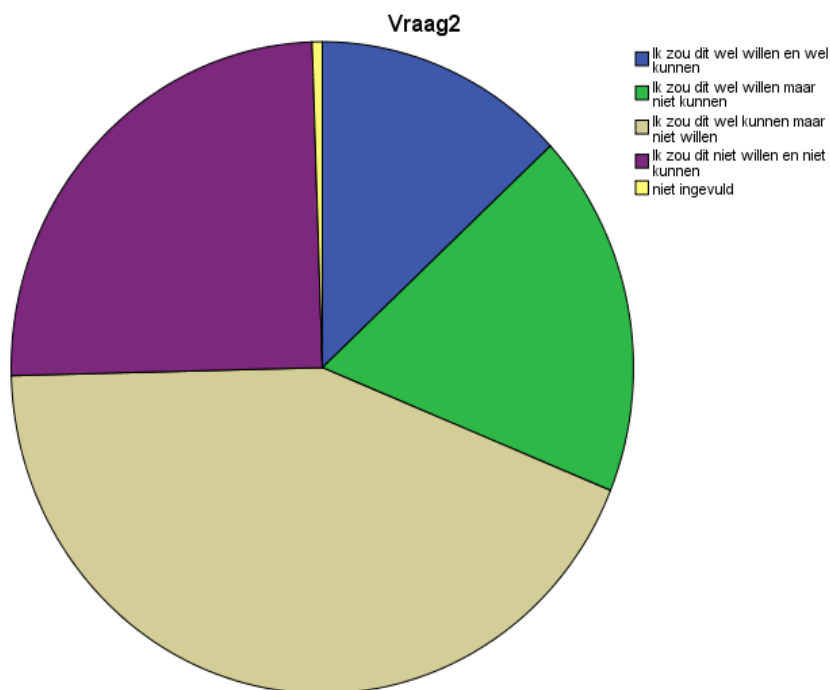
-je steekt er meer werk in verspreid over een aantal weken en hoeft dus niet te 'pieken' op slechts een moment zoals bij een proefwerk, en

-er worden meer competenties van jezelf aangesproken dan alleen het goed kunnen leren. Wel waren de deelnemers het er over eens dat het proefwerk niet moet verdwijnen maar de afwisseling zou juist prettig en nuttig zijn. De leraren moeten dan wel met elkaar een goede afstemming maken. Nu wil het nog wel eens gebeuren dat er te veel projecten op één moment plaatsvinden.

Samenvattend zeggen de docenten over differentiëren en variatie in de les het volgende; Met betrekking tot de vraag of ze bewust differentiëren in hun les geven 3 aan dit niet te doen en 3 wel. Degenen die het wel doen vinden het belangrijk en geven extra opdrachten op uit het boek of uit eigen collectie. De 3 die aangeven dit niet te doen zien wel het belang er van in maar komen er weinig aan toe; ‘Het voelt als teveel ballen in de lucht moeten houden’ en ‘twee verschillende niveaus biedt al uitdaging, laat staan twintig’ wordt er gezegd. De meesten hebben op dit moment geen projecten klaarliggen. Er wordt door meerderen gezegd dat als een leerling zou aangeven graag iets extra’s te doen ze zeker moeite willen doen om iets te verzinnen.

4.2 Extra uitdaging buiten de lessen om

In het tweede deel van de enquête lag de focus op de vraag of er behoefte bestaat aan extra uitdaging buiten de lessen om. De eerste vraag die gesteld werd op dat vlak luidde: ‘Zou je voor sommige schoolvakken buiten de lessen om iets extra’s willen doen zoals een opdracht met moeilijkere lesstof of een uitdagend project doen of werkstuk maken?’ In figuur 3 zijn de resultaten van deze vraag te zien. De percentages van de gegeven antwoorden staan onder de figuur.

Figuur 3: Uitkomsten vraag 2 uitgedrukt in cirkeldiagram

‘Ik zou dit wel willen en kunnen’:	13,1%
‘Ik zou dit wel willen maar niet kunnen’:	18,1%
‘Ik zou dit wel kunnen maar niet willen’:	43,5%
‘Ik zou dit niet kunnen en niet willen’:	24,9%
Niet ingevuld:	0,5%

Wat aan deze uitkomst opvalt is dat 31,2% van de leerlingen dit zou willen maar daarvan zou de meerderheid (18,1% van het totaal) het niet kunnen. 68,4% van de leerlingen wil dit niet waarvan wel het overgrote deel (43,5 van het totaal) denkt het wel te kunnen. Bij deze vraag komt overigens wel een wat groter verschil tussen jongens en meisjes naar voren. 16,5% van de meisjes tegenover 12% van de jongens zou dit zowel willen en kunnen. 40,7% van de meisjes zou het wel willen (zowel kunnen als niet kunnen) en 27,2% van de jongens zou dit willen (zowel kunnen als niet kunnen). Onder meisjes is er dus een wat grotere wil voor het doen van iets extra’s. Als men dan nog kijkt naar

de verschillen per jaarlaag is alleen een opvallend verschil dat tweede en derdeklassers welwillender zijn dan brugklassers (35%, 34,2% tegenover 25,1%).

De vervolgvraag over het waarom leerlingen dit niet zouden kunnen, heeft totaal 72,5% van de leerlingen ingevuld.

-59,7% van die groep leerlingen geeft aan het hiervoor al te druk te hebben.

-1,3% vindt het alleen te moeilijk

-4,5% geeft aan dit zowel te moeilijk te vinden als er te weinig tijd voor te hebben.

-7,1% geeft andere redenen zoals 'geen zin in hebben' of 'overbodig vinden'.

Vraag 2 en 3 zijn ook tegen elkaar afgezet in een kruistabel. Van de leerlingen die aangeven het wel te willen maar niet te kunnen (18,1%) geeft 88,4% aan als reden 'ik zou daar te weinig tijd voor hebben'. Hieruit valt op te maken dat een groot deel van de leerlingen al vindt dat ze een druk bestaan leiden, of dat nu school is, buitenschoolse activiteiten of een combinatie van alles waardoor een dergelijk iets niet zo populair is onder de leerlingen.

Vervolgens is er wederom gevraagd voor welke vakken de leerlingen het leuk zouden vinden om extra uitgedaagd te worden naast de normale lessen die ze krijgen. In SPSS zijn 3 factoren tegen elkaar afgezet; de groep leerlingen die heeft aangegeven zowel te willen als te kunnen, is per jaarlaag onderverdeeld en er is gekeken wat de top 3 vakken zijn (zie tabel 4).

Top 3 vaakstgenoemde vakken	1	2	3
Uitgesplitst per leerjaar			
Leerjaar 1	Geschiedenis (11x)	Aardrijkskunde(10x)	Biologie (8x)
Leerjaar 2	Aardrijkskunde (7x)	Techniek (7x)	Biologie (6x)
Leerjaar 3	Aardrijkskunde (9x)	Geschiedenis (7x)	Beeldende Vorming (6x)

Tabel 4: Top 3 meest aangekruiste vakken (door leerlingen die zowel willen als kunnen) om iets extra's buiten de lessen om te doen uitgesplitst per leerjaar. Het getal tussen haakjes is het aantal keren dat het vak aangekruist is.

De enquête werd afgesloten met een reeks waarderingskeuzes qua inhoud en vorm, van deze extra opdracht (zie tabel 5). Bij deze reeks keuzes werd zowel gevraagd; 'Hoe leuk lijkt je dit?' (heel leuk, redelijk leuk, niet zo leuk, totaal niet leuk) En ook 'Denk je dat je dit aankunt?' (zeker wel, misschien wel, misschien niet en zeker niet). De zaken die het meest opvallen uit de resultaten van deze vragen:

- 64,7% van de leerlingen doet liever niet een individuele extra opdracht alhoewel 89,3% van de leerlingen denkt dit wel aan te kunnen als een dergelijk opdracht in deze vorm zou worden gestoken.
- Werken in een groepje in plaats van individueel wordt hoger gewaardeerd, met 67,6%.
- 67,2% heeft liever geen door de docent gekozen opdracht, al denkt 87,7% dit wel aan te kunnen.
- 83,8% van de leerlingen lijkt enige keuzevrijheid prettig en 86,7% waardeert volledige keuzevrijheid het meest. In beide gevallen zijn de percentages van de leerlingen die dit wel denken aan te kunnen nog hoger dan de hiervoor genoemde percentages over hoe leuk het lijkt.
- Het populairst is zelf een onderzoekje doen (59,5% lijkt dit leuk).

Activiteit	Percentage dat dit leuk vindt	Percentage dat dit denkt aan te kunnen
In je eentje aan een extra opdracht werken	35,1	89,3%
In een groepje met leerlingen die ook wat extra's willen doen aan een extra opdracht werken	67,8%	90,3
Werken aan een door de docent uitgekozen opdracht	31,4	87,2%
Werken aan een opdracht waar je zelf een aantal keuzes in kan maken wat je wil gaan doen.	83,8%	93,7%
Werken aan een opdracht waar je helemaal vrij ben om zelf te kiezen wat je gaat doen	86,7%	89,5%
Een werkstuk op papier maken, bijvoorbeeld een verslag.	33,2%	83,7%
Een presentatie over een bepaald onderwerp geven met behulp van de computer (denk aan powerpoint, filmpjes)	45,0%	79,3%
Een bezoek aan een bedrijf/organisatie/instelling en daar iets over schrijven/presenteren	57,8%	81,9%
Buiten de deur een onderzoekje doen naar een onderwerp/fenomeen. Bijvoorbeeld buiten in de natuur of op straat.	59,5%	83,0%

Tabel 5: Voorbeelden van hoe de leerlingen het extra werk zouden waarderen. De antwoordmogelijkheden zijn gecompriemd en in de tabel is het percentage aangegeven dat een bepaalde werkvorm leuk vindt en tevens het percentage dat dit denkt aan te kunnen.

De enquête eindigde met de open vraag (vraag 5): ‘Bedenk een voorbeeld van een activiteit of een project dat jou zou uitdagen om echt je best te doen voor school. 39% van de leerlingen hebben hier iets ingevuld. Hier kwam een breed scala aan ideeën naar voren. Deze zijn gecategoriseerd in 12 groepen. De top 3, ideeën die het vaakst genoemd werden;

1. Iets met sport, nieuwe sport leren, workshops volgen of sport organiseren (5,8%)
2. Iets creatiefs met tekenen, kunst, knutselen (4,7%)
3. Een excursie naar een museum o.i.d. (4,7%)

De meest opvallende punten die naar voren komen met betrekking tot extra werk buiten de lessen om, zijn...

- 13,1% van de leerlingen geeft aan extra werk zowel te willen als te kunnen. De deelnemers van de focus group gaven allen aan wel extra werk voor een vak te willen doen. Hun voorkeuren kwamen overeen met de resultaten uit de enquête: graag veel keuzevrijheid in onderwerp en groepsgenoten.
- De vakken Aardrijkskunde, Geschiedenis en Biologie komen naar voren als populaire vakken om extra werk voor te doen maar ook vakken waar met de handen gewerkt wordt: beeldende vorming en techniek.
- Het lijkt erop dat hoe meer keuzevrijheid de leerling krijgt in een extra opdracht, hoe aantrekkelijker dit wordt en daarnaast ‘ouderwetse’ vormen van projecten zoals een werkstuk of verslag maken zijn duidelijk minder populair dan een excursie met presentaties doen of onderzoek buiten de deur doen.

- Uit de focusgroup kwam naar voren dat de leerlingen het zouden waarderen als er een vorm van beloning tegenover het extra werk staat. Het liefst een cijfer maar anders een certificaat of iets dergelijks. De docenten geven aan hier wel een beloning voor te willen geven maar in de vorm van een cijfer vinden zij lastig te implementeren in het reguliere programma.
- Enkele ideeën die naar voren kwamen was meegaan met een facultatief uitje voor een vak dat je leuk vindt. Je zou daarvoor dan wel een presentatie moeten geven of een verslag over maken maar daar zou wel een cijfer tegenover moeten staan of 'iets met' profielkeuze in de vorm van studie/carrièreoriëntatie (het nuttige en het aangename verenigen).
- Op de vraag wat de docenten vinden van extra werk buiten de lessen om geven allen aan dat dit een leuk idee is en ze het zouden stimuleren als de wil er is bij de leerlingen maar dat het tot nu toe nog weinig gebeurt.
- Ten slotte is er gevraagd hoe de docenten denken over een eventueel beleid rondom begaafdenonderwijs op het WLG. De meningen zijn verdeeld; 3 positief en 3 (licht) negatief. Deze laatste groep geeft aan dat ze te veel moeilijkheden zien vanwege het gebrek aan middelen en mankracht.

5. Conclusies en adviezen, discussie en aanbevelingen

In dit onderzoek is geprobeerd antwoord te geven op de vraag wat de wensen en behoeften zijn met betrekking tot extra uitdagingen binnen en buiten de lessen op het Willem Lodewijk Gymnasium, en wat de school zou kunnen doen om aan die (individuele) wensen en behoeften van leerlingen tegemoet te komen in de toekomst. Dit hoofdstuk begint met een samenvatting van de belangrijkste gegevens die naar voren kwamen uit de enquête, de focus group en de docentenvragenlijst. Hier worden waar mogelijk conclusies getrokken en adviezen voor de school gesuggereerd. Dan volgt een discussie over het onderzoek, waarbij een koppeling aan de literatuur uit hoofdstuk 2 gemaakt wordt, de beperkingen van dit onderzoek worden besproken, en ten slotte worden er enkele aanbevelingen voor verder onderzoek gedaan.

5.1 Conclusies

- De resultaten van het eerste deel van de enquête wijzen uit dat de behoefte naar meer uitdaging binnen de huidige lessen zeker bestaat; bijna twee derde van de leerlingen heeft die mening. Een flink deel van de leerlingen ervaart de lessen als gemakkelijk, en een deel van deze zelfde groep vindt ook dat er in de lessen wel geregeld opdrachten gedaan moeten worden waar ze echt hun best voor moeten doen.
- Keuzevrijheid voor de leerling zelf lijkt het toverwoord voor bijna alle onderzochte onderdelen van eventueel extra werk; in groepssamenstelling, werkvorm, inhoud en beoordeling.
- Wellicht zou een grotere variatie aan werkvormen voor een vak al differentiatie met zich meebrengen. De ene leerling blinkt uit in de ene werkvorm en de ander kan zijn/haar ei kwijt bij een andere werkvorm in de volgende les. Uit de open vraag van de enquête kwamen veel verrassende ideeën, die voornamelijk te maken hadden met zelf iets ontwerpen, creëren of met sport.
- De behoefte aan meer uitdaging binnen de lessen neemt wel enigszins af in de loop der jaren. Derdeklassers vinden de lesstof wellicht wat ingewikkelder en/of hebben en maken minder tijd voor schoolzaken waardoor deze behoefte wat afneemt. Ook komt de puberteit om de hoek kijken in de loop van de onderbouw en bij sommige leerlingen resulteert dit ook in afnemende schoolprestaties en daarmee de wil tot extra werk. Desalniettemin is nog steeds meer dan de helft van de derdeklassers geïnteresseerd in meer uitdaging binnen de lessen.
- Het feit dat Lichamelijke Opvoeding, Godsdienst en Wiskunde als populairste vakken op dit terrein naar voren komen kan verschillende dingen betekenen; dat de vakken soms als saai worden bevonden maar het kan ook zijn dat de leerlingen deze vakken juist erg leuk vinden en ze meer (verschillende) dingen willen doen in de les. Hier zou nader onderzoek voor nodig zijn om achter deze motieven te komen. Wat betreft L.O. specifiek; de fysieke inspanning is juist vaak een moment van de schooldag om te kunnen ontladen en spelletjes te doen met elkaar maar daarnaast heeft het WLG een zeer sportieve leerlingpopulatie waar veel toptalent tussen zit.
- De docenten zien het nut van differentiatie in maar de implementatie ervan is in de praktijk niet altijd even gemakkelijk vanwege tijdgebrek.
- Er is beperkt animo onder de leerlingen om buiten de lessen om extra werk te doen. Veel meer leerlingen geven aan dit te kunnen, dan het ook daadwerkelijk te willen. Dit komt voor een groot deel door ervaren tijdgebrek.
- Wat belangrijk gevonden wordt bij dit extra werk: veel keuzevrijheid in de inhoud en vorm. Uit de uitkomsten van de open vraag (vraag 5) kan opgemaakt worden dat eigen onderzoek buiten school, excursies, of zelf iets maken/creëren leuk gevonden wordt. Dit komt ook overeen met wat Malherbe onderzocht heeft (zie hoofdstuk 2).
- De vakken waar de leerlingen dit het liefst voor doen zijn aardrijkskunde, geschiedenis en biologie; deze vakken lenen zich goed voor een grote variatie aan werkvormen of

onderzoekjes/projecten doen. Ook deze vakken komen bij Malherbe naar voren als zijnde populair voor extra uitdaging. Maar ook de vakken beeldende vorming en techniek die vaak aangekruist waren zijn vakken waar een leerling die iets extra's wil doen goed uit de voeten kan met een vrije opdracht.

- De leerlingen komen zelf met ideeën voor eigen onderzoek of ander projectmatig werk, zodat meer competenties en kwaliteiten aangesproken worden. Op die manier wordt een extra opdracht of project doen ook pas echt enthousiasmerend.
- De leerlingen vinden het belangrijk dat ze een beloning zouden krijgen voor extra werk, het liefst in de vorm van een meetellend cijfer. De docenten zien hier echter wel verschillende administratieve beren op de weg. Wellicht is als alternatief een certificaat of vermelding op het diploma een idee.
- Volgens de deelnemers van de focus group zijn vakken waar een docent er voor kiest om veel te variëren in werkvormen leuker en daar vervelen zij zich minder snel. Het belang van de rol van de docent kwam hier duidelijk naar voren.

5.2 Adviezen voor de school

Zoals ook in hoofdstuk 2 als het laatste maar niet minst belangrijke punt werd geciteerd: de sleutel tot succes ligt bij de docent. Een klas waar de leerlingen bediend en uitgedaagd worden op hun eigen niveau, kan niet anders dan een toegewijd docent hebben die hiervoor zorgdraagt en over het proces waakt. Dat is dus de basis; de school moet over docenten beschikken die terwille zijn, en getraind om differentiatie en variatie aan te brengen in hun lessen. Door te zorgen voor meer maatwerk voor leerlingen die meer kunnen en willen, worden de diverse talenten van leerlingen passend aangesproken. Daarnaast moeten de leerlingen keuzevrijheid krijgen in timing en vorm van extra werk binnen de lessen. Ze geven het in principe zelf aan als ze dit willen, maar de docent moet wel een sturende rol hierin kunnen vervullen en de leerlingen uit kunnen dagen om eens verschillende/andere/moeilijkere opdrachten te doen. Dit lijkt mij een zinvol advies voor alle docenten.

Een ander belangrijk advies kwam voort uit de focus group, en daarmee kunnen wellicht ook de wensen en behoeften aan extra werk ondervangen worden. De leerlingen zouden namelijk graag meer afwisseling zien in proefwerken en projecten. Dit heeft veel voordelen de leerling kan zich beter ontplooiën, er worden meer talenten en competenties aangesproken, de werkdruk is beter verdeeld, en het wordt ook nog als gewoonweg "leuker" beschouwd omdat er meer variatie is in toetsing. Hiermee kan ook verveling en een negatief gevoel bij toetsing ondervangen worden. Er zou per sectie overlegd moeten worden wat de mogelijkheden kunnen zijn voor projecten. Er moet natuurlijk gekeken worden wat er haalbaar is en wat past bij het gymnasiumniveau. Zodra dit duidelijk is zou er een afstemming tussen alle secties moeten plaatsvinden zodat er geen onwelkome piekmomenten komen. Hier ligt een taak voor een coördinator die dit alles op elkaar afstemt voor het begin van het schooljaar. Er liggen zeker kansen op dit vlak. Wellicht zou hier in een werkgroep, met ook het slag leerlingen waarmee de focus group is gedaan, verder over nagedacht kunnen worden om te bekijken wat voor soort projecten/excursies dan aan gedacht kan worden (met als uiteindelijk doel het opzetten van een databank voor dergelijke opdrachten), en wat er tijds-/rooster-technisch en financieel haalbaar is. Het meest belangrijk is, steeds voor ogen te hebben dat keuzevrijheid voor en medezeggenschap over deze extra projecten erg belangrijk zijn voor de leerlingen die hier interesse in hebben.

De inzet die er vanuit school nodig is komt neer op het volgende: veranderingen komen nooit vanzelf en meteen, de implementatie van nieuwe onderdelen in het curriculum kost tijd en moeite. De school zou een heel schooljaar de tijd kunnen nemen voor het bedenken hoe er op het vlak van differentiatie en structureel uitdagender onderwijs meer maatwerk geleverd kan worden.

Het aanwijzen van een werkgroep die gericht hier mee bezig gaat en ook oriënteert wat er allemaal mogelijk zou zijn zou een mooie basis vormen voor het kunnen leveren van meer maatwerk aan begaafde leerlingen. Omdat sportief en daarnaast creatief, ontwerpend bezig zijn populaire thema's vormen voor extra uitdaging, zou een pilot juist vanuit deze vakken opgezet kunnen worden. Dat zou dan gaan om de vakken aardrijkskunde, geschiedenis en biologie; en omdat ook de vakken techniek en beeldende vorming in de top 3 staan, kan een vakoverstijgend project mooi zijn. De deelnemers van de focus group vonden het heel stimulerend om te mogen meedenken en kwamen uit zichzelf met creatieve ideeën. Daarom is het absoluut aan te bevelen dat leerlingen zoals zij ook een plaats krijgen in een te vormen werkgroep.

5.3 Discussie van de resultaten en aanbevelingen voor verder onderzoek

- Uit de enquête blijkt dat meer dan de helft van de leerlingen de meeste lessen gemakkelijk vindt maar tegelijkertijd wel hun best moet doen. Door meer vragen hier over te stellen zou duidelijk moeten worden waar dit nu aan ligt. Dat is op basis van de uitkomsten van deze enquête nog niet met zekerheid te zeggen.
- Het vraagstuk betreffende de groep leerlingen die extra uitdaging wel zegt aan te kunnen maar toch niet te wil, is interessant. In dit onderzoek lag niet de nadruk op de oorzaken, maar uit de enquête kwam wel naar voren dat er een flink aandeel van de leerlingen is die op dit moment (nog) niet welwillend staat tegenover extra uitdagingen. Dit gegeven is interessant voor verder onderzoek om er achter te komen waarom de leerlingen juist wel of niet welwillend hier tegenover staan.
- Er zou uitgebreider onderzoek gedaan kunnen worden aan de kennelijk ervaren huidige werkdruk van de leerlingen, aangezien toch ruim 40% van de meisjes en 27% van de jongens aangeeft in beginsel wel extra werk buiten de lessen te willen doen. De vraag zou dan o.a. zijn in hoeverre deze werkdruk te maken heeft met school, of met buitenschoolse activiteiten. Dan is vervolgens natuurlijk de vraag of de school hier iets mee zou kunnen en willen doen.
- In de focusgroup kwam duidelijk naar voren, dat de rol van de docent cruciaal is. Deze zorgt wel of niet voor variatie in werkvormen. Dit element is niet meegenomen in de enquête en dat komt dus in dit onderzoek ook niet naar voren. De rol van de docent bij het aanzetten tot extra/uitdagendere opdrachten doen, zou een interessant onderzoek kunnen zijn, in de voor dit onderzoek bestudeerde literatuur kwam dit al aan de orde (de Boer et. al. 2013 en VanTassel-Baska, Stambaugh, 2005). Wellicht zou duidelijker kunnen worden welke vakken in de les nu al veel differentiatie kennen en variatie in werkvormen aanbieden. Daar zou dan voorlopig minder ingezet hoeven worden op uitdagingdoelen.
- De steekproef van de enquête omvat alleen leerlingen van het WLG. Dat zou een beperking lijken, ware het niet dat het doel van dit onderzoek is, voor het WLG ideeën te bedenken ten aanzien van begaafdenonderwijs. wat dat betreft is de onderzoekspopulatie in zijn geheel ook de steekproef.
- De vraag of er algemene uitspraken gedaan kunnen worden over gymnasiumleerlingen; in die zin kan die vraag met ja beantwoord worden als men zou kijken naar andere categorale gymnasia waar op dit moment nog weinig wordt georganiseerd met betrekking tot begaafdenonderwijs. Er bestaat alleen een limitatievraagstuk als men uitspraken zou willen doen over een gymnasium onderbouwafdeling waar al structurele programma's lopen op dit gebied en de leerlingen een breed spectrum aan keuzemogelijkheden tot hun beschikking hebben
- Malherbe's onderzoek leidde tot enkele aanbevelingen die belangrijk zijn bij onderwijs aan begaafde leerlingen. Soortgelijke conclusies kwamen uit mijn onderzoek, uit zowel de enquête als uit de focus group. Het feit dat de begaafde leerling keuzevrijheid in werkvorm en inhoud erg belangrijk vindt, is wel het belangrijkste, en dat wordt onderbouwd door de literatuur (Malherbe, Span en Pluymakers, de Boer et. al) Maar ook de voorkeur voor de schoolvakken waarvoor het extra werk gedaan zou moeten kunnen en de werkvormen komen overeen met

wat Malherbe concludeert. Destemeer moet worden geadviseerd om met een 'pilot' te starten bij de vakken die het vaakst genoemd werden, namelijk aardrijkskunde, geschiedenis, en biologie. Qua werkvorm zou daarbij in ieder geval een eigen onderzoekje gedaan moeten worden, het liefst buiten school, waarbij de leerling veel vrijheid heeft om te kiezen wat hij/zij gaat doen en waarbij de docent slechts een begeleidende rol vervult. In een dergelijke pilot komen alle succesfactoren samen die naar voren komen uit zowel dit onderzoek als uit eerder onderzoek en de literatuur en is daarom geschikt om mee te beginnen op het WLG.

6. Bibliografie

Artikelen, publicaties en boeken

- De Boer, G, Minnaert, A, Kamphof, G (2013) *Gifted Education in the Netherlands* - Journal for the Education of the Gifted, 36(1)
- Gardner, J. (1995). *Leading Minds*. New York: Basic Books.
- Harding, J. (2013). *Qualitative Data Analysis from Start to Finish* London, SAGE Publishers
- Heller, K.A. en Hany, E.A. in: Drent, S. en Van Gerven, E. (2002). *Professioneel omgaan met hoogbegaafde leerlingen in het basisonderwijs*. Utrecht: Lemma. (aangehaald uit: Malherbe, 2005)
- Ledoux, G. Volman, M. (2011) *Op zoek naar Talent – Talentontwikkeling op Expeditiescholen – Expeditie Durven, delen, doen*. Geschreven in opdracht van het Innovatieproject van de VO-raad.
- Malherbe, S. (2005) *Wat willen leerlingen die meer kunnen en willen?* Onderzoek naar wensen en behoeften van 'hoog'begaafde leerlingen in de onderbouw en naar de organisatie van begaafdenonderwijs op verschillende scholen. Stichting Leerplan Ontwikkeling
- Mönks, F. en Ypenburg, I. (1995). *Hoogbegaafde kinderen thuis en op school*. Alphen aan de Rijn: Samsom, 2e druk
- Pluymakers en Span (2001), *Onderwijs aan begaafde leerlingen in het VO*, uit: Malherbe, 2005
- Renzulli, J.S. (1986) *The Three-ring conception of giftedness: a developmental model for creative productivity*.
- Renzulli, J.S. (2012) *Reexamining the Role of Gifted Education and Talent Development for the 21st Century - A Four-Part Theoretical Approach* Gifted child quarterly - vol:56 iss:3
- Steenbergen, N. en Boers-Müller, A. (2013) *Prima Onderwijs*, Uitgave januari 2013, SLO
- VanTassel-Baska, J, Stambaugh. T. (2005) *Challenges and Possibilities for Serving Gifted Learners in the Regular Classroom*, Theory Into Practice, 44:3
- Visser, S. over onderzoek van Steenbergen, N. en Boers-Müller, A. *Prima Onderwijs*, uitgave van het SLO, januari 2013

Tijdschriften, brochures en internetwebsites

- Didaktief – Speciale uitgave Hoogbegaafdheid, september 2006
- Brochure *Hoe maken wij het verschil* – Begaafdheidsprofielscholen. Een uitgave van het CPB Onderwijsontwikkeling en Advies, maart 2013
- Vereniging voor Begaafdheidsprofielscholen <http://www.begaafdheidsprofielscholen.nl> bezocht op 23 maart 2014
- Centrum voor Begaafdheidsonderzoek, Radboud Universiteit Nijmegen, www.ru.nl/cbo bezocht op 17 februari 2014 en 23 maart 2014
- Informatiepunt Onderwijs, Hoogbegaafdheid en excellentie <http://hoogbegaafdheid.slo.nl/> bezocht op 17 februari 2014
- Landelijk Informatiecentrum Hoogbegaafdheid www.lich.nl bezocht op 17 februari 2014

Bijlage 1: de leerlingenquête

Hallo allemaal,

Ik onderzoek in de onderbouwklassen op het WLG de behoefte aan extra uitdaging naast de normale lesstof die je op school krijgt. Bijvoorbeeld in de vorm van een extra opdracht maken die moeilijker is dan je gewone lesstof.

In deze vragenlijst vraag ik je om aan te geven in hoeverre bepaalde van deze extra opdrachten je leuk zouden lijken om te doen en of je denkt dat je het aan zou kunnen naast je gewone schoolwerk.

Je vult de vragenlijst individueel en anoniem in. De resultaten gebruik ik voor mijn onderzoek. De school krijgt met de resultaten van mijn onderzoek een beeld van de behoefte in de onderbouw op dit vlak.

Het invullen kost je slechts een paar minuten. Als je het verkeerde hokje ingevuld hebt, zet je een kruis door je antwoord en vul je het vakje van het juiste antwoord in.

Alvast bedankt! Anne Gmelig

De volgende stellingen gaan over de lessen zelf en de opdrachten waar je je in de lessen mee bezig houdt:

stelling	helemaal	een beetje	een beetje	helemaal
	mee eens	mee eens	mee oneens	mee oneens
<i>De meeste lessen zijn gemakkelijk</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Ik verveel me vaak in de les, omdat het te gemakkelijk is</i>	☐	☐	☐	☐
<i>In de les doen we opdrachten waar je echt je best voor moet doen</i>	☐	☐	☐	☐
<i>In de les moeten we vaak moeilijke opdrachten doen</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Het lijkt me fijn als je zelf mag kiezen of je een moeilijkere opdracht wilt doen</i>	☐	☐	☐	☐
<i>Als ik zelf mag kiezen wat voor opdracht ik binnen de les mag doen, doe ik beter mijn best</i>	☐	☐	☐	☐

1. Zijn er vakken die je nu gemakkelijk vindt en waar je best wat meer uitdagendere opdrachten voor zou willen doen in de les?)

- Ja
- Nee

Zo ja; voor welk(e) vak(ken) zou je dit wel zien zitten? Je mag meerdere vakken aankruisen.

☐ Nederlands	☐ Wiskunde	☐ Aardrijkskunde	☐ Techniek
☐ Engels	☐ Natuurkunde	☐ Geschiedenis	☐ Beeldende Vorming
☐ Duits	☐ Scheikunde	☐ Economie	☐ Informatiekunde
☐ Frans	☐ NASK	☐ Godsdienst	☐ Muziek
☐ Latijn	☐ Biologie		☐ Lichamelijke Opvoeding
☐ Grieks	☐ ANW		

De vragen hierna gaan over extra dingen voor schoolvakken die je buiten je lessen om zou kunnen doen en of je dat leuk zou vinden en of je denkt dat je dat zou kunnen.

2. Zou je voor sommige schoolvakken buiten de lessen om iets extra's willen doen zoals een opdracht met moeilijkere lesstof of een uitdagend project doen of werkstuk maken?

- Ik zou dit wel willen en wel kunnen
- Ik zou dit wel willen maar niet kunnen
- Ik zou dit wel kunnen maar niet willen
- Ik zou dit niet willen en niet kunnen

3. Als je het niet zou kunnen, wat is dan de reden?

- Ik zou daar te weinig tijd voor hebben.
- Ik zou dat te moeilijk vinden.
- Ik zou daar en te weinig tijd voor hebben én het ook te moeilijk vinden.
- Andere reden, namelijk.....

4. Voor welk(e) vak(ken) zou je het leuk vinden om extra uitgedaagd te worden naast de normale lessen die je krijgt? (Bijvoorbeeld door het maken van een project of werkstuk. Dit kan moeilijkere stof zijn, maar dit hoeft niet. Het gaat erom dat je je meer verdiept in het vak en dat je er meer tijd in steekt). Je mag meerdere vakken aankruisen.

☐ Nederlands	☐ Wiskunde	☐ Aardrijkskunde	☐ Techniek
☐ Engels	☐ Natuurkunde	☐ Geschiedenis	☐ Beeldende Vorming
☐ Duits	☐ Scheikunde	☐ Economie	☐ Informatiekunde
☐ Frans	☐ NASK	☐ Godsdienst	☐ Muziek
☐ Latijn	☐ Biologie		☐ Lichamelijke Opvoeding
☐ Grieks	☐ ANW		

Hieronder volgen enkele voorbeelden van hoe je dit extra werk zou kunnen zien. Wil je per voorbeeld aangeven hoe leuk je dit lijkt en of je denk dat je het zou kunnen?

Activiteit	Hoe leuk lijkt je dit?	Denk je dat je dit aankunt?
In je eentje aan een extra opdracht werken	☐ heel leuk ☐ redelijk leuk ☐ niet zo leuk ☐ totaal niet leuk	☐ zeker wel ☐ misschien wel ☐ misschien niet ☐ zeker niet
In een groepje met leerlingen die ook wat extra's willen doen aan een extra opdracht werken	☐ heel leuk ☐ redelijk leuk ☐ niet zo leuk ☐ totaal niet leuk	☐ zeker wel ☐ misschien wel ☐ misschien niet ☐ zeker niet
Werken aan een door de docent uitgekozen opdracht	☐ heel leuk ☐ redelijk leuk ☐ niet zo leuk ☐ totaal niet leuk	☐ zeker wel ☐ misschien wel ☐ misschien niet ☐ zeker niet
Werken aan een opdracht waar je zelf een aantal keuzes in kan maken wat je wil gaan doen.	☐ heel leuk ☐ redelijk leuk ☐ niet zo leuk ☐ totaal niet leuk	☐ zeker wel ☐ misschien wel ☐ misschien niet ☐ zeker niet
Werken aan een opdracht waar je helemaal vrij ben om zelf te kiezen wat je gaat doen	☐ heel leuk ☐ redelijk leuk ☐ niet zo leuk ☐ totaal niet leuk	☐ zeker wel ☐ misschien wel ☐ misschien niet ☐ zeker niet
Een werkstuk op papier maken, bijvoorbeeld een verslag.	☐ heel leuk ☐ redelijk leuk ☐ niet zo leuk ☐ totaal niet leuk	☐ zeker wel ☐ misschien wel ☐ misschien niet ☐ zeker niet

Een presentatie over een bepaald onderwerp geven met behulp van de computer (denk aan powerpoint, filmpjes)	☐ heel leuk ☐ redelijk leuk ☐ niet zo leuk ☐ totaal niet leuk	☐ zeker wel ☐ misschien wel ☐ misschien niet ☐ zeker niet
Een bezoek aan een bedrijf/organisatie/instelling en daar iets over schrijven/presenteren	☐ heel leuk ☐ redelijk leuk ☐ niet zo leuk ☐ totaal niet leuk	☐ zeker wel ☐ misschien wel ☐ misschien niet ☐ zeker niet
Buiten de deur een onderzoekje doen naar een onderwerp/fenomeen. Bijvoorbeeld buiten in de natuur of op straat.	☐ heel leuk ☐ redelijk leuk ☐ niet zo leuk ☐ totaal niet leuk	☐ zeker wel ☐ misschien wel ☐ misschien niet ☐ zeker niet

5. Bedenk een voorbeeld van een activiteit of een project dat jou zou uitdagen om echt je best te doen voor school

.....
.....
.....
.....
.....

EINDE

Lijkt het je leuk om samen met een groepje mede-leerlingen en mij hierover te brainstormen? Schrijf dan hier onder je naam, klas en e-mailadres op, dan neem ik binnenkort contact op om een keertje bij elkaar te komen om hier over samen na te denken. Wil je niet hier aan mee doen dan schrijf je niets op hier onder.

Naam:

Klas:

E-mailadres:

Dankjewel voor het invullen van deze enquête!

Bijlage 2: de docentenvragenlijst

Het doel van de enquête was het in kaart brengen van de behoeften en wensen onder de leerlingen wat betreft meer uitdaging binnen de reguliere lessen en buiten de lessen om. Uit de afgenomen enquêtes komt naar voren dat er onder de leerlingen van de onderbouw zeker de behoefte bestaat voor meer differentiatie binnen de lessen van sommige vakken en daarnaast zou een selectere groep leerlingen ook extra uitdagende projecten buiten de reguliere lesstof om willen doen. Over deze zaken enkele vragen;

1. Hou je je in je lessen regelmatig bewust bezig met het differentiëren in het aanbieden van de stof? (bied je bijvoorbeeld aan leerlingen die de stof gemakkelijk vinden een extra verrijkingsopdracht aan?) Kan je aangeven waarom wel of niet, of je het vaker zou willen doen en heb je voorbeelden hoe je dit doet/zou willen doen?
2. Heb je op dit moment voor je vak opdrachten/projecten klaarliggen voor leerlingen die in jouw vak uitblinken en aangeven graag iets extra's te doen? Daarmee bedoel ik projecten die uitdagender/moeilijker zijn dan de reguliere stof of juist een heel ander onderwerp belichten dat niet behandeld wordt of pas in de bovenbouw aan bod komt? Zo ja; maak je hier gebruik van en op wat voor manier en zo nee; zou je dit wel willen voor jouw vak?
3. Als je leerlingen hebt die extra opdrachten/projecten buiten de reguliere lesstof om doen of zouden gaan doen, wat vind jij dan belangrijk daar aan? Te denken valt daarbij aan de werkvorm, mate van keuzevrijheid voor de leerling en zou je bereid zijn het te belonen met een meetellend cijfer/certificaat, o.i.d?
4. Ten slotte; hoe kijk je er tegenaan als het WLG in de toekomst meer aandacht zou gaan besteden aan de genoemde voorbeelden uit vraag 2 en 3? (vaak ook begaafdenonderwijs genoemd).

Als je hier niet positief tegenaan kijkt; kan je uitleggen waarom?

Als je hier wel positief tegenaan kijkt; hoe zou de school jou als docent kunnen helpen hierbij? (bijv. aanbieden van de juiste lesstof, cursus, workshop, etc.)